

TOSHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
ILMIY AXBOROTLARI
ILMIY-NAZARIY JURNALI

НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК
ТАШКЕНТСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО
ПЕДАГОГИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

SCIENTIFIC BULLETIN
OF THE TASHKENT
STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY

2023

8-son

Xulosa qilib aytish mumkinki, bugungi tez o'zgarayotgan dunyo ta'lim tizimida zamonaviy maktabning pedagoglarga qo'yadigan talablari oliy kasbiy pedagogik ta'lim vazifalarini tubdan qayta ko'rib chiqishni talab qiladi. Yuqori ilmiy va uslubiy potensialga ega bo'lgan o'qituvchini shakllantirish vazifasi eng muhim vazifalardan biri sifatida qo'yildi: endi uning kasbiy tayyorgarligini psixologik, pedagogik jihatdan va uslubiy bilim va ko'nikmalar to'planishi bilan bog'lashning o'zi yetarli emas. Zamonaviy maktab nafaqat metodik tavsiyalarni yaxshi biladigan va ulardan qanday foydalanishni biladigan mutaxassisni, balki uning faoliyatini amalga oshirishda tez o'zgarib turadigan sharoitlarga oqilona javob bera oladigan, mavjud ta'lim holatiga munosib baho bera oladigan va o'quvchilarni o'qitish va o'qitish bilan bog'liq ko'plab amaliy muammolarni hal qila oladigan mutaxassisni talab qiladi. Oliy ta'lim mussasalarida bo'lajak o'qituvchining an'anaviy tayyorgarligi, birinchi navbatda, psixologik, pedagogik va fan-uslubiy, zamonaviy kasblarga yetaklovchi bilim va ko'nikmalarni to'plash bilan bog'liq. Oliy va kasb-hunar ta'limi pedagogik o'quv yurtining o'quv rejasida ilmiy tadqiqot usullarini faol kiritilishiga, o'quv fanlarining uslubiy tarkibiy qismini kuchaytirishga, talabalarni ilmiy ishlarga jalb qilishga, so'nggi yillarda olib borilgan psixologik-pedagogik tadqiqotlar ma'lumotlariga ko'ra, umuman olganda, kasbiy faoliyatni amalga oshirishga tayyorlik kompetensiyalariga ega bo'lishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Панфилова А.П. Инновационные педагогические технологии. Активное обучение / Учебное пособие. – М.: Издательский центр “Академия”, 2009. – 192 с
2. Qo'ysinov O.A. Kompetentli yondashuv asosida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy-pedagogik ijodkorligini rivojlantirish texnologiyalari: Pedagogika fanlari bo'yicha doktorlik (DSc) diss. – Toshkent, 2019. – 200 b
3. O'zbekiston Respublikasi Respublika ta'lim markazi “ Umumta'lim maktablari uchun STEAM ta'limini joriy etish “ (metodik qo'llanma) Toshkent 2022
4. U.A.Usmonova, Z.A.Qo'ychiyeva “STEAM va SMART ta'lim texnologiyasi” o'quv qo'llanma. Toshkent 2023

INFLUENCE OF AGGRESSIVE BEHAVIOR ON INDIVIDUAL PROGRESS IN ADOLESCENTS

**Ganjiev. F. F. - Doctor of philosophy in psychological sciences (PhD),
docent Bukhara State University**

Annotation: this article reflects on the impact and specificity of aggressive behavior in adolescents on individual progress in its underlying structure. In the article, all foreign and domestic psychologists created so far serve as a scientific basis for the scientific approaches, theoretical views, conceptual developments of researchers on the state of aggressiveness, the methodological aspect of this article.

Keywords: negative emotions, anger, anger, anger, emotion, stable trait, disruptive behavior, immorality, mental damage.

ВЛИЯНИЕ АГРЕССИВНОГО ПОВЕДЕНИЯ У ПОДРОСТКОВ НА ИНДИВИДУАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ

Ganjiev. F. F. - Доктор философии по психологическим наукам (PhD), доцент Ганджиев Феруз Фурқатович Бухарский государственный университет

Аннотация: в этой статье рассматривается влияние агрессивного поведения у подростков на индивидуальное развитие и его фундаментальная структура. В статье представлены все созданные до сих пор научные подходы, теоретические взгляды, концептуальные разработки зарубежных и отечественных психологов-исследователей на состояние агрессивности, которые служат научной основой для методологического аспекта данной статьи.

Ключевые слова: негативные эмоции, гнев, ярость, злость, эмоциональное возбуждение, устойчивый характер, деструктивное поведение, грязь, психический вред.

O`SMIRLARDA AGRESSIV XATTI-HARAKATLARNING INDIVIDUAL TARAQQIYOTGA TA`SIRI

Ganjiev. F. F. - Buxoro davlat universiteti psixologiya fanlari bo`yicha falsafa doktori (PhD) dotsent

Annotatsiya: Ushbu maqolada o`smirlarda agressiv xatti-harakatlarning individual taraqqiyotga ta`siri va o`ziga xosligi uning asosiy tuzilmasi haqida fikr yuritilgan. Maqolada, hozirga qadar yaratilgan barcha xorijiy va mahalliy psixolog tadqiqotchilarning agressivlik holatiga oid ilmiy yondashuvlari, nazariy qarashlari, kontseptual ishlanmalari, mazkur maqolaning metodologik jihati uchun ilmiy asos sifatida xizmat qiladi.

Kalit so`zlar: negativ emotsiyalar, g`azab, qahr, jahl, his-hayajon, barqaror xususiyat, buzg'unchi xatti-harakat, axloqsizlik, ruhiy zarar.

Bugungi globallashuv sharoitida jahon miqyosida o`smirlarda agressiv holatlarning ijtimoiy-psixologik determinantlarining diagnostikasi va korreksiyasini amalga oshirishning psixologik usullarini takomillashtirish hamda dunyo miqyosida bu holatlarni baholash dasturlari keng joriy etilgan va ta`lim jarayoniga tatbiq etilgan. O`smirlarning intellektual, kasbiy va guruhviy ishlash imkoniyatlarini tizimli o`rganishning ijtimoiy-psixologik innovatsion loyihalarini ishlab chiqish hamda ularni Respublikamizning istiqbolli ta`lim dasturlariga mos integratsiya qilish zarurati jadal sur`atlar bilan olib borilmoqda.

Jumladan, Bolonya Deklaratsiyasi, Evropa Kengashi mamlakatlarining 2020 yilga qadar ta`lim va kadrlarni kasbiy tayyorlash sohasidagi Hamkorlik strategiyasi, Oliy kasbiy ta`lim muassasalari Yevropa assotsiatsiyasi EURASHE, ENIC-NARIC axborot-tizim markazi, Ta`lim sohasidagi xalqaro tashkilot Education International hujjatlarida¹¹ nafaqat bilim olish huquqini kafolatlash, balki shaxs ma`naviy yuksalashining diagnostik yo`nalishlari bo`yicha tizimli ishlar amalga oshirmoqda.

Globallashuv davrida agressiyaning o`smirlar hayotida namoyon bo`lishi sof antropologik va psixologik hodisa bo`lib, muayyan ma`noda bu hodisaning keng tarqalganligi butun jamiyatning holatini, uning axloqiy salomatligini aks ettiradi. O`z joniga qasd qilishlar sonining ko`payishi o`smirlarda avtoagressiyaning ekstremal ko`rinishi sifatida bugungi kunda butun dunyoda va mamlakatimizda ham kuzatilmoqda. Agressiya bu jismoniy va ruhiy sohalarda o`ziga va boshqalarga zarar yetkazishga qaratilgan qasddan qilingan harakatdir.

Hozirgi vaqtda voyaga yetmaganlarda agressiya fenomenini chuqur o`rganish zarur. O`smirlarning ijtimoiy-psixologik moslashuviga to`squinlik qiladigan sharoitlarni hisobga olgan holda, ularning buzg`unchi xatti-harakatlarini zamonaviy voqeliklar kontekstida tushunish kerak. Agressiya va ijtimoiy-psixologik moslashuv muammosi bir qator tadqiqotchilar tomonidan turli jihatlarida o`rganilgan.

Umumjahon muammolaridan biri hisoblangan o`smirlarda agressiya fenomenini tadqiq qilish borasida ko`plab xorijiy va hamdo`stlik mamlakatlarida va shu jumladan Respublikamizda bir qator ilmiy izlanishlar olib borilgan bo`lib, ularda voyaga yetmaganlar o`rtasida sodir etilayotgan qonunbuzarlik, alkogolizm va giyohvandlik singari illatlarning kelib chiqishiga ta`sir etuvchi ijtimoiy-psixologik omillar, voyaga yetmaganlar jinoyatchiligining statistik, demografik, huquqiy va hududiy xususiyatlari har tomonlama ilmiy tahlil qilishga harakat qilinadi.

Globallashuv davrida bir qator soha mutaxassisleri yoshlar o`rtasida sodir etilayotgan jinoyatchilik, giyohvandlik va alkogolizm kabi illatlarning kelib chiqishiga sabab bo`luvchi ijtimoiy-psixologik omillar va ularning oldini olish borasida ilmiy tadqiqot ishlarini olib bordilar Z.A.Astemirov, F.V.Gobichiya, K.E.Igoshev, L.M.Zyubin, A.D.Glatochkin, B.F.Rayskiy Y.V.Zaika, B.T.Kondrashchenko, L.I.Dolgova, G.G.Bochkareva, E.B.Melnikova kabi bir qator tadqiqotchilar o`z tadqiqotlarida agressiya fenomenini va ijtimoiy-psixologik

¹¹ Стратегия Европейского Союза в области образования и профессиональной подготовки (ET2020) // Гаськов В.В. Согласование стратегических целей и индикаторов профессиональной подготовки кадров с международными рекомендациями и опытом (Обзорный технический доклад). – М., 2018. – С.11-21.

muammolarini, xususan o`smirlar psixologiyasiga makro va mikro muhitning ta`siri va uning agressiv holatlarning kelib chiqishidagi o`rni, yoshlar jinoyatchiligining asosiy sabab va motivlari hamda voyaga yetmaganlar jinoyatchiligini oldini olishga qaratilgan chora-tadbirlar to`g`risida fikr-mulohazalar yuritishga harakat qiladilar G.M.Andreyeva, A.S.Belkin, Yu.V.Gerbeyev, I.A.Nevskiy, A.V.Zavalyuk, A.Jumaboyev, A.M.Dolgova kabi bir qator pedagog olimlar, L.I.Bojovich, A.A.Vdovchenko, G.G.Bochkareva, I.P.Bashkatov, A.N.Leontev, N.D.Levitov, B.S.Abdullayeva, G`B.Shoumarov, E.G`oziev, V.M.Karimova, N.Komilova kabi psixolog olimlarning ta`kidlashlaricha, o`smirlarning ongi, xulqi hamda faoliyati mazmunini ularni qurshab olgan muhit belgilaydi. Ularning fikriga ko`ra, o`smirlarning ongi, xulqi, xarakteri mikro va makro muhitdagi faoliyati orqali boshqariladi.

Ushbu maqolada asosan agressiv xulq-atvorning paydo bo`lishining zaruriy shartlarini ko`rib chiqamiz, uning o`ta og`irligi, o`smirlarning o`z joniga qasd qilish xatti-harakati farqini hisobga olgan holdagi terminologiyadir.

Dunyoda agressiv xulq-atvor 19-asr oxiridan 20-asr boshlarida qadar o`rganila boshlandi. Yoshlar o`rtasidagi agressiv xulq-atvor muammosiga bag`ishlangan juda ko`p miqdordagi xorijiy va mahalliy ishlarga qaramay, mamlakatimizda ushbu mavzu bo`yicha mintaqaviy statistik tadqiqotlar kam. Asosan, faqat namunaviy statistik ma`lumotlar mavjud. Biz hali ham o`smirlarning agressiv xatti-harakatlarining haqiqiy darajasini va shakllarini bilmaymiz.

Shaxsga doir individual taraqqiyot samarasini hamda insonlararo munosabatlarni belgilovchi xulq-atvor va xatti-harakatlarning eng muhim xarakteristikalaridan biri agressivlikdir. Hozirgi kunda insonlarda kuzatilayotgan agressiv holatlarni namoyon bo`lish sabablarini aniqlash, destruktiv xulq-atvorni oldini olish yoki nazorat qilish muammolarini o`rganish psixologlar uchun dolzarb masala bo`lib kelmoqda. Bugungi kunda ota-onalar bilan suhbatlashsangiz, ularning aksariyati farzandlar bilan ayniqsa, o`smirlik yosh davridagi o`smirlar bilan muomala munosabatlarida bo`lish murakkablashib borayotganligini ta`kidlaydilar.

Bugungi kunda o`smirlarning ijtimoiy moslashmaganligi muammosi dolzarb masala sifatida qaralmoqda. Ayniqsa, bu omil agressiv o`smirlar sonini ortishiga o`z ta`sirini ko`rsatmoqda. Bizga ma`lumki, inson odobli yoki odobsiz, oliyjanob yoki egoist, jinoyatchi yoki sog`lom xulqli shaxs bo`lib dunyoga kelmaydi. Insonning turli mazmundagi xulq-atvor xususiyatlari va uning ustanovkalari shuningdek, uning ijtimoiy hayot faoliyati, shaxsni o`rab turgan obyektiv shart-sharoitlar va voqea-hodisalarnin ta`siri asosida yuzaga keladi. Mazkur shart-sharoitlar va obyektiv munosabatlar xarakteri individning shaxs sifatida shakllanishiga keng xizmat qiladi. Bu unsurlar ijtimoiy turmush shart-sharoitlari oxir-oqibat natijada inson xulq-atvorining o`ziga xos shakllarini ta`minlab beradi.

Shunday ekan, bu masalalarni yaxshilash, oilada sog`lom muhitni shakllantirish, ota-onalar va farzandlar o`rtasidagi o`zaro munosabatlarni to`g`ri yo`lga qo`yish va shu orqali o`sib kelayotgan yosh avlodni barkamol insonlar bo`lib,

shakllanishini ta'minlash har bir oila a'zosining, mahalla ko'ying, rahbariyatning, keng jamoatchilikning asosiy va muhim vazifasi bo'lmog'i darkordir.

Insonlar tomonidan belgilanadigan munosabatlarni aks ettiruvchi mazkur baholarning nisbiyligi asosiy psixologik va axloqiy masaladir. Kimningdir nuqtayi-nazariga ko'ra zaruriyatdek tuyuladigan narsa boshqa bir inson uchun nafaqat befoyda, balki zararli deb hisoblanishi mumkin, bir madaniyatda ma'qul sanalgan narsa boshqa bir madaniyatda noma'quldek e'tirof etilishi mumkin. O'smirlar doirasi individual taraqqiyot samarasini hamda insonlararo munosabatlarni belgilovchi xulq-atvor va xatti-harakatlarning eng muhim xarakteristikalaridan biri agressivlikdir. Psixologiyada "agressivlik" tushunchasi turlicha yondashuv asosida tahlil qilingan bo'lib, bir guruh tadqiqotchilar agressivlikni negativ xulq-atvor modeli sifatida baholashadi, yana bir guruh tadqiqotchilar bu xulq-atvorning pozitiv tomonlari ham mavjudligini ta'kidlaydilar.

R. Kratchfeld va N. Levinsonlar tadqiqotlarida agressivlik axloqiylikning ziddi demoqchi emasmi deb ta'kidlaydi: zotan agressivlikning ba'zi bir shakllariga axloqsizlik sifatida qaramaydi. Biroq, u aksariyat hollarda axloqsizlikdir, shuning uchun axloqiylikni o'zlashtirilishiga ma'sul mexanizmlar agressiv impulslar ijtimoiylashuvi negizida ham yotadi. Ular agressivlikning ikki bir-birini inkor etmaydigan va birday maqbul tavsiflarini berganlar. Birinchisi, xulq-atvorning zoxiriy (tashqi) alomatlariga asoslanadi: "Agressivlik" - kimgadir ziyon yetkazuvchi xulq-atvorning har qanday ko'rinishidir. Ikkinchisi, odamning botini (niyatlarini) bilan bog'liq, ya'ni insonni harakatga undovchi kuchlarni o'rganish bilan anglash mumkin bo'lgan holatlar bilan mushtarak: "Agressivlik - boshqa bir insonga ziyon yetkazishni maqsad qilib olgan har qanday xatti-harakat"lardir. Agressivlikning salbiy jihatlari inkor etmagan holda agressivlikda "ma'lum ma'nodagi sog'lom jihatlari" ham mavjud bo'lishi, ular faol hayot kechirishi uchun asqotishi mumkinligini e'tirof etadi.

Agressivlik va agressivlik tushunchalarini bir-biridan ajratib tahlil qilish lozimdir. Agressivlik - bu odamlar guruhiga nisbatan jismoniy va ruhiy zarar yetkazishga qaratilgan individual yoki jamoaviy xatti-harakatlar majmui bo'lib hisoblanadi. Agressivlik-shaxsning nisbatan barqaror xususiyati bo'lib, u agressivlikka tayyorgarlikni ifodalash bilan birga dushmanlik asosida boshqalarning xulq-atvori, xatti-harakatini qabul qilish va tushunishga moyillikni bildiradi.

Agressivlik barqarorlik kuchi hamda shaxs tuzilishining bir qismi sifatida xulq-atvorning umumiy tendensiyasini oldindan aniqlash imkoniyatiga ega bo'ladi. Demak, agressivlik-bu jismoniy yoki ruhiy zarar yetkazishga yo'naltirilgan har qanday xulq-atvor shaklidir. Ushbu ta'rifda ta'kidlanishicha, agressivlik-bu emotsiya yoki motiv emas, balki xulq-atvor modelidir. Garchi agressivlik aksariyat hollarda haqoratlash yoki zarar yetkazishga intilish bilan bog'liq bo'lgan motivlar asosida hamda negativ emotsiyalar, jumladan, qahr, g'azab, tajanglik bilan bog'liq tarzda assotsiatsiya qilindi. Albatta, yuqoridagi omillar agressiv xulq-atvoriga ma'lum ma'noda katta ta'sir ko'rsatadi, lekin ularning mavjudligi bunday xulq-atvorni yuzaga kelishida zarur bo'lgan sharoit hisoblanmaydi.

Agressivlikning xilma-xil ta'riflari mavjud bo'lib, ular quyidagilardan iborat:

- Boshqalarga xavf soluvchi yoki ziyon yetkazuvchi har qanday xulq-atvor aggressivlik deb ataladi. (Bass).

- Boshqalarni xafa qilish, ularga ziyon yetkazish niyati bo'lgan xatti-harakatlar aggressivlik deb ataladi. (Berkovits).

- Boshqalarga jismoniy zarar yetkazish niyati bilan amalga oshirilgan harakatlar aggressivlik deb ataladi. (Zilmann).

- Boshqa tirik mavjudotlarga ziyon yetkazishga qaratilgan, biroq o'ziga nisbatan qo'llanilishga qarshi bo'lgan har qanday xulq-atvor aggressivlik deb ataladi. (R.Beron, D. Richardson).

Yuqorida keltirilgan aggressivlik klassifikatsiyasi Bass psixologiyasida ham o'z aksini topganini ko'rishimiz mumkin. Biz bu zo'ravonliklarning barchasini destruktiv, jismoniy aggressivlik yoki atayin boshqa birovga yo obyektga zarar yetkazish maqsadida amalga oshirilgan harakat deb ta'riflasak bo'ladi. Agressiv xulq-atvor: uzoq davom etuvchi yoki qisqa muddatli, juda tez sodir etiluvchi yoki o'zini boshqara oladigan darajalarda farqlanishi kuzatiladi.

Ochiq aggressiv xulq-atvorda jabrlanuvchiga to'g'ridan-to'g'ri ochiq hujum qilinishi, jismoniy zarba orqali zarar yetkazish kuzatiladi. Yashirin aggressivlik esa gap-so'zlar, mish-mishlar, aldov va yolg'onlar asosida ifodalanadi. Ko'p hollarda ochiq aggressivlik yosh o'tishi bilan kuchsizlanib borsa, yashirin aggressivlik esa aksincha kuchayib boradi. Ma'lumotlarga ko'ra agar inson bolaligida ochiq aggressivlikni tez-tez kuchli namoyon etgan bo'lsa, u yoshi ulg'ayganda ham zo'ravonlik qilishi, jinoyatlarga qo'l urishi mumkin ekan. Ochiq aggressivlik asosan emotsional holatlar jumladan, g'azab, qahr, jahl, his-hayajon bilan xarakterlanadi.

Yashirin aggressivlikda kognitiv jarayonlarga keng ko'lamda mos keluvchi zo'ravonlik usullari. jumladan, dushmanlik qilish, makkorlik, no'noqlik xususiyatlarini qo'llash harakatlari kuzatiladi. Yashirin aggressivlikda konfliktlarni hal etishda "kognitiv defitsitar" holat ya'ni dushmanlik ochiqdan-ochiq namoyon bo'lmaydi. Aksincha, buning o'rniga ular yaxshilab o'ylab, rejalashtirib, ma'qul keladigan yo'lni topadilar.

Agressivlikning ijtimoiy ma'qul va assotsial aggressiv xulq-atvor turlari farqlanadi. Ijtimoiy ma'qul aggressivlik turida frustratsiya va nizo natijasida kelib chiquvchi zo'riqish hamda havotirlanish ijtimoiy normalarga mos keluvchi harakatlar orqali hal qilinadi. Assotsial aggressiv xulq-atvor normalarga zid bo'lgan (urishish, so'kish) harakatlarda namoyon bo'ladi. Agressiv xatti-harakat asosida aggressivlik motivi yotadi. Agressiv xatti-harakatlar odamlarga ma'naviy, ruhiy, moddiy va jismoniy zarar yetkazadi. Agressivlik boshqa odamga bila turib zarar yetkazish demakdir.

Tadqiqot jarayonida o'smirlarda aggressivlik hissi namoyon bo'lishi darajasining psixologik jihati bilan bir qatorda, ularning guruhiy va ijtimoiy-psixologik xususiyatlari ham inobatga olingan. Tadqiqotimizda o'smirlarda aggressivlik namoyon bo'lishining psixologik omillariga ta'sir qiluvchi xususiyatlarni

o'rganish uchun A.Asinger tomonidan ishlab chiqilgan "Agressiyani diagnostika qilish" so'rovnomasi, Bass-Darklarning "Agressivlikni aniqlash" so'rovnomasi, Frayburgning "Shaxs xususiyatlarini o'rganish" so'rovnomasi va Morasonova tomonidan ishlab chiqilgan "Emotsional holatlarda o'z-o'zini nazorat qilish" kabi so'rovnomalardan foydalandik. Bular o'rtasida parametrik va noparametrik mezonlar, faktorli tahlil va korrelyatsion aloqadorlik jihatlari ham aniqlandi. Quyida tadqiqot natijalari tahlili haqida so'z boradi.

1-jadval

Agressivlik hissi va emotsional holatlarda o'z-o'zini nazorat qilish so'rovnomasi natijalari

Shkalaning tarkibiy elementlari	shkalaning ortacha qiymati	shkalaning dispersiya qiymati	shkalaning korrelyatsiyasi	Shkalaning α -koeffitsiyenti
Agressivlik	37	39	0,45	0,42
Emotsional holatlarda o'zini nazorat qilish	7	8	0,42	0,44
Faoliyatda o'zini nazorat qilish	8	9	0,48	0,49
Ijtimoiylashuvda o'zini nazorat qilish	6	7	0,39	0,41
Alpha (α) koeffitsiyenti				0,43

Agressiv xatti-harakatlarni o'rgangan tadqiqotchi A. Banduraning aniqlashicha, aggressivlar quyidagicha bahonalar topadilar:

1. O'z agressivlik harakatlarini uning qurboni bo'lgan shaxsni kamchiliklari va salbiy qilmishlari bilan solishtirish asosida agressivlikni u yo'naltirilgan kishi qilmishlariga nisbatan unchalik dahshatli emasligini ko'rsatishga urinish;
2. O'z agressivligini qandaydir g'oyaviy, diniy, tasavvurlar orqasiga berkitish;
3. Sodir etilgan agressiv akt uchun o'z shaxsiy javobgarligini inkor etish;
4. Agressiv harakat boshqa odamlar bilan birgalikda sodir etilganligiga ro'kach qilib, mas'uliyatning bir qismini o'z bo'ynidan soqit qilish;
5. Agressiv xulq-atvor natijasida qurbon bo'lgan insonning shunday munosabatga mos odam bo'lganligini ta'kidlash;
6. O'z xatti-harakatlarini oqlovchi yangi-yangi dalillar, bahonalar qidirish.

Psixodiagnostikada metodikalarning ishonchliligi muhim hisoblanadi. Metodikaning ishonchliligi olingan natija qanchalik to'g'ri ekanligini ko'rsatadi. Har qanday metodikaning, testning ishonchliligini o'rganilayotgan psixologik xususiyatlarning ularda aks etishi nuqtayi nazaridan to'g'ri qo'llashni

xarakterlaydigan ma'lumotlar majmui sifatida qaralmog'i kerak. So'rovnomaning ishonchlilik koeffitsiyentlari quyidagi shkalalarda o'z aksini topgan: agressivlik 37 natija bilan o'rtachani tashkil qilgan. Sinaluvchilar o'rtacha darajada agressivligi, lekin hayotda muvofaqiyatli qadam tashlay olishi bilan xarakterlanadi. Ularda samimiy izzatlablik va ishonch ham borligi bilan belgilanadi.

Zigmund Freyd instinktlar to'g'risidagi nazariyasida, agressivlikning tug'ma, biologik tabiatga egaligini ta'kidlaydi. U har qanday agressivlik reaksiyasining namoyon bo'lishiga agressiv energiya, ya'ni ortiqcha bosimning "portlash" darajasiga yetib borishi ta'sir ko'rsatishini e'tirof etadi.

Shunday qilib, boshqa insonga qaratilgan agressiv harakat xuddi buzg'unchilik (energiya kuchini ozod qiluvchi) mexanizmga o'xshaydiki, harakatdagi insonning ichki psixologik tengligini (barqarorligini) saqlab qoladi. Z.Freyd agressiv energiyalardan xalos bo'lishda katarsis holat yordam berishi mumkinligini ta'kidlaydi. Katarsis real, normal holatlarda har xil kuch talab etuvchi o'yinlar (futbol, boks) yoki shu o'yinlarni tomosha qilish orqali agressiv energiyadan xalos bo'lishni ifodalaydi. Freydning fikricha, agressivlik kishilik tabiatining muqarrar holati, ya'ni inson nazoratida turmaydigan holatdir.

Dollard va uning izdoshlarini ta'kidlashicha, frustratsiya, deprivatsiya, g'azablangan, tahdid ostidagi odamlar o'zlarini agressiv tutadilar, chunki agressivlik bu tabiiy deyarli avtomatik reaksiya demakdir. "Frustratsiya-agressivlik" farazi o'zining soddaligi va muhim ahamiyatga egaligi bilan ko'plab izdoshlarga ega bo'ldi, shu o'rinda tanqidiy munosabatlarga ham uchradi. Psixologlarning ta'kidlashicha, faqatgina frustratsiya nimadan iborat ekanligini hal qilish emas, balki qanday o'lchov asosida aniqlanishini ham o'rganish muhimdir.

Olib borilgan tadqiqotlar natijasiga ko'ra, agressivlik murakkab fenomen ekanligi, frustratsiya natijasida vujudga kelmasligi aniqlandi. Shuni alohida takidlash keraki, insonlar frustratsion holatdan har xil ta'sirlanadilar, ba'zi kishilar haqiqatdan agressivlik bilan javob qaytarsalar, boshqalar ta'ssurotning keng diapazonlarini namoyon qiladilar. Leonard Berkovitsning fikricha, frustratsiya holatida individda dastlab g'azab qo'zg'alib, so'ng uning oqibatida agressiv xulq-atvor yuzaga keladi. Qisqasini aytganda, frustratsiya agressiv harakatlarni namoyon bo'lishini osonlashtiradi. Xulq-atvor ochiq (jismoniy yoki verbal) yoki yashirin yopiq (birovning o'limini xohlash istagida bo'lish) holatda bo'lishi kuzatiladi. Agressiv harakatga faqatgina g'azab emas, balki agressiv hissiyotlar, og'riq yoki yoqimli holatlar ham ta'sir ko'rsatadi.

Hozirgi kunda o'smirlarda agressivlik namoyon bo'lishining psixologik xususiyatlariga, agressiv xulq-atvori, shaxs xususiyatlari va emotsional holatlarda o'zini nazorat qilishi kabi psixologik omillar ta'sir qiladi. O'smirlarda agressiv va agressiv holatlarning ijtimoiy-psixologik determinantlari namoyon bo'lishining psixologik jihatlarini ta'minlovchi sifatlar: emotsional holatlarda o'zini nazorat qila olish, optimistik kayfiyat, muloqotmandlik, empatiya, kirishimlilik va nazoratning kuchliligi kabi psixologik omillar agresivlikning oldini olishda asosiy faktorlarni

tashkil etganligi aniqlandi. Muammoning fanlararo qisqacha tahlili shuni ko'rsatadiki, bu yerda taxminlarning tarqalishi mavjud, turli tarixiy davrlar va turli xalqlar orasida turlichadir. Biz agressiv xulq-atvor demografik jihatdan barqaror hodisa bo'lib, asosan individual ildizlarga ega ekanligini ko'ramiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ганжиев Ф.Ф., Қодирова М.Д. [Maktabgacha ta'lim muassasasi tarbiyalanuvchilari ijtimoiy-psixologik moslashuvining oziga xos xususiyatlari.](#) //Педагогик маҳорат. Илмий журнал. – Бухоро. 2020.№2. – Б. 109-111. (19.00.00. №7).
2. Ганжиев Ф.Ф., Тўлаев Ҳ.О. [Researching the scope of the professional competence within activities.](#) //International Scientific Journal Theoretical & Applied Science. Impact Factor ICV = 6. 630 Philadelphia, USA. 2019. –Б. 388-391.
3. Ганжиев Ф.Ф., Қосимова С.Б. [Heads Of Competence In Psychologically School Education.](#) International journal of scientific & Technology research volume 9, issue. 2020. -Б. 2787-2789.
4. Ganjiev F.F. [The basis of social and psychological adaptation of children in the conditions of preschool education.](#) Bulletin of integrative psychology. Journal for psychologists, 59-64.
5. Begmatov R.O. [Talabalarda tajovuzkorlik hissi namoyon bo'lishining psixologik xususiyatlari.](#) Avtoreferat. Vuxoro – 2023. Б. 3-41.
6. Ганжиев Ф.Ф. [Особенности психологической защиты человека в экстремальной ситуации.](#) Лазаревские чтения Лики традиционной культуры в, 2018. С. 117-118.

..
..
...

